

Startnotitie kunst en cultuur

BOVENBOUW VOORTGEZET ONDERWIJS

Startnotitie kunst en cultuur

Bovenbouw voortgezet
onderwijs

September 2024

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2024 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteurs:

Kris van Veen, Pascal Marsman en Viola van Lanschot-Hubrecht

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN

1.8055.861

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. Huidige situatie en positie van de kunstvakken	5
2.1 Wettelijke kaders	5
2.2 Praktijk op scholen	7
2.3 Gerealiseerd curriculum	8
3. Probleemanalyse	10
3.1 Divers aanbod en onduidelijke structuur	10
3.2 Verschillende manieren van examinering	11
3.3 Kansen voor revitalisering	11
3.4 Kansen voor samenhang	12
3.5 Aandacht voor loopbaanoriëntatie	12
4. Ontwikkelingen in de maatschappij en in de kunstvakken	13
4.1 Advies structuur kunstvakken	13
4.2 Film als nieuw keuze examenvak	14
4.3 Opgroeien in een gedigitaliseerde wereld	14
4.4 Superdiversiteit in een globaliserende samenleving	15
4.5 Rol van kunstonderwijs in kansengelijkheid en welbevinden	16
5. Curriculaire uitdagingen	17
5.1 Doorlopende leerlijn en structuur kunstvakken	17
5.2 Monitoring en beoordeling	17
5.3 Film: een nieuw keuze-examenvak kunst	18
5.4 Verhouding van het vak CKV tot de nieuwe (beoogde) structuur	18
5.5 Nieuwe inhoud en herijking van het vak	18
5.5.a Integratie van digitale technologieën	19
5.5.b Recht doen aan diversiteit	19
5.5.c Actualiteit en mondiale perspectieven	19
5.5.d Loopbaanoriëntatie	19
5.6 Kansengelijkheid en welbevinden	20
6. Referenties	21

1. Inleiding

Deze startnotitie voor de examenprogramma's van het cluster van verwante vakken kunst en cultuur biedt specifiek zicht op de relevante en actuele ontwikkelingen voor het cluster kunst en cultuur in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs en het voortgezet speciaal onderwijs¹. Startnotities zijn een belangrijk instrument in de actualisatie van de examenprogramma's. Ze brengen per vak of cluster van vakken de ontwikkelingen binnen onderwijsbeleid, onderzoek, onderwijspraktijk en samenleving in kaart en leggen een solide basis onder het ontwikkelwerk. De startnotities zijn geschreven door SLO. Bij de totstandkoming zijn externe deskundigen betrokken, zoals vertegenwoordigers van vakverenigingen, leraren, lerarenopleiders, wetenschappers en vakdidactici.

De startnotitie bestaat uit de volgende onderdelen:

- huidige situatie en positie van de kunstvakken
- probleemanalyse
- ontwikkelingen in de maatschappij en in de kunstvakken
- curriculaire uitdagingen

Deze startnotitie benut onder andere de opbrengsten en adviezen van het ontwikkelteam in het kader van curriculum.nu (Curriculum.nu, 2019), inzichten uit trendanalyses van SLO (Van Lanschot Hubrecht et al., 2017), waaronder ook de trendanalyse (v)so (Kastelein et al., 2021). Tevens is gebruik gemaakt van de startnotitie Kunst en Cultuur voor de actualisatie van de kerndoelen (Van Lanschot Hubrecht & Warmer, 2023) en het advies van de werkgroep vakkenstructuur kunstvakken (WSK, 2023). Daarnaast houden we rekening met de werkopdracht van het ministerie van OCW aan SLO en de operationalisering daarvan in werkinstructies.

¹ Met name leerlingen met een visuele beperking, leerlingen met een auditieve/communicatieve beperking, leerlingen met een lichamelijke beperking en leerlingen met milde leer-/gedragsproblemen

2. Huidige situatie en positie van de kunstvakken

2.1 Wettelijke kaders

Een leerling vmbo gl/tl, havo en vwo kan afhankelijk van het aanbod van de school een of meerdere examenvakken kunst kiezen. Voor havo- en vwo-leerlingen gaat dat om het profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij. Daarnaast kunnen alle leerlingen ook kiezen voor een keuze-examenvak kunst in het vrije deel. Voor vmbo-leerlingen in de kader- en beroepsgerichte leerweg is er geen examenprogramma voor de kunstvakken. Zij mogen wel het kunstvak op het niveau van de gemengde en theoretische leerweg volgen en daar examen in doen. Voor alle leerlingen in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo is het vak culturele kunstzinnige vorming (hierna CKV) verplicht in het gemeenschappelijk deel. Uitgezonderd van deze verplichting zijn alleen gymnasiasten die het vak Grieks en/of Latijnse taal en cultuur volgen. Scholen van het voortgezet speciaal onderwijs kunnen ook keuze-examenvakken kunst aanbieden. Deze leerlingen doen afhankelijk van hun keuze een staatsexamen in muziek, kunst (algemeen), tekenen en handvaardigheid (DUO, 2024). Dit geldt voor vmbo, havo en vwo.

De examenprogramma's van de meeste kunstvakken zoals we ze nu kennen, zijn voor het laatst aangepast bij de herziening tweede fase, ook wel vernieuwde tweede fase (2007). Als de examenprogramma's of syllabi naderhand nog aangepast zijn, wordt dat aangegeven in onderstaand overzicht van de verschillende kunstvakken.

Overzicht kunstvakken vmbo

Bij vmbo bestaat het aanbod uit kunstvakken inclusief CKV en voor leerlingen gl/tl de vier keuze-examenvakken: beeldende vorming, muziek, dans en drama (2007/2022 herziening syllabus). De essentie van het vak CKV is dat leerlingen leren kiezen voor en deelnemen aan een beperkt aantal culturele activiteiten en leerlingen kennis maken met verschillende vormen van kunst. Ten minste één activiteit resulteert in de productie en presentatie van eigen werk. Reflectie op culturele en kunstzinnige activiteiten vindt plaats middels een vormvrij kunstdossier. Het vmbo kent geen studielasturen. Het examenprogramma is ontwikkeld voor 40 uur. Dit schoolexamenprogramma is voor het laatst herzien in 2018 (Examenblad, 2018) en kent een schoolexamen (SE) dat 'naar behoren' moet worden afgesloten. Alle keuze-examenvakken worden afgesloten met een schoolexamen (SE) en een centraal schriftelijk examen (CSE). De leerlingen van beeldende vorming hebben tevens een centraal praktisch examen (CPE).

Overzicht kunstvakken havo/vwo

Bij havo en vwo gaat het om CKV en zes keuze-examenvakken. CKV is hier anders ingevuld dan bij vmbo. Hier is CKV een interdisciplinair kunstvak waar leerlingen kunst actief meemaken en met nieuwe kennis over kunst reflecteren op die ervaringen. Het gaat om kunst van vroeger en nu, door makers van vroeger en nu. Dit vak wordt afgesloten met een SE waarvan het cijfer meetelt in het combinatie-cijfer. Voor havo gaat het om 120 SLU en voor vwo om 160 SLU. Het vernieuwde CKV is herzien in 2015 en ingevoerd in het schooljaar 2017/2018 voor alle leerlingen in klas vier havo en vwo (SLO, 2019).

De zes keuze-examenvakken zijn:

- Tehatex (tekenen, handvaardigheid, textiele vormgeving); afgesloten met SE, CSE en CPE (alleen voor leerlingen vwo). Bij de examens gaat het om theorie en praktijk van het betreffende kunstvak.
- Muziek; afgesloten met een SE (vakpraktijk) en CSE (vaktheorie). Voor vwo is in 2023 de syllabus muziek op een aantal punten aangepast en gewijzigd. De wijziging heeft betrekking op de syllabus voor het examenjaar 2026 (CvTE/Examenblad).
- Kunst (beeldende vormgeving) afgesloten met SE, in combinatie met CSE voor kunst (algemeen).
- Kunst (muziek) afgesloten met SE, in combinatie met CSE voor kunst (algemeen).
- Kunst (dans) afgesloten met SE, in combinatie met CSE voor kunst (algemeen).
- Kunst (drama) afgesloten met SE, in combinatie met CSE voor kunst (algemeen).

Kunst (algemeen) is bij de start van de tweede fase (1998) ingevoerd en aangepast in 2007. Bij kunst (algemeen) staat de betekenis van het kunstwerk centraal. Leerlingen leren hoe ze aan de hand van bronnen, eigen kennis en vaardigheden een kunstwerk in een cultuurhistorische context kunnen plaatsen en daaraan betekenis kunnen geven. Voor havo en vwo is de syllabus kunst (algemeen) in 2020 herzien en op een aantal punten aangepast en gewijzigd. Het gaat vooral om de aanpassing of actualisering van de accenten en specificaties van de zes cultuurhistorische periodes binnen het examenprogramma. De wijziging heeft betrekking op de syllabus vanaf het examenjaar 2022 (CvTE/Examenblad).

Voor deze keuze-examenvakken gaat het om 320 studielasturen bij havo en voor vwo 480 studielasturen. Daarnaast kan een school het vak kunst

(algemeen) als separaat vak aanbieden in het vrije deel van de bovenbouw; voor havo gaat het dan om 120 uur en bij vwo om 200 uur. Er zijn speciale spelregels voor hoe dit smalle vak kan meewegen in examens (CVTE, 2024).

2.2 Praktijk op scholen

Los van CKV als verplicht vak kan elke school een eigen aanbod uit de keuze-examenvakken kunst op de lessentabel zetten. Alle opties en combinaties zijn in principe mogelijk. Uiteindelijk kiest gemiddeld een op de vijf leerlingen uit het voortgezet onderwijs voor een kunstvak als keuze-examenvak. Onderstaand overzicht laat zien hoe deze leerlingen zijn verdeeld over de keuze-examenvakken. Deze cijfers zijn indicatief en samengesteld uit verschillende bronnen. Hiervoor hebben we data gebruikt van Cito (Cito-applicatie, 2024) en DUO (DUO, 2024).

Onderwijssoort	Totaal aantal deelnemers 2023	Aantal deelnemers per kunstvak
Vmbo GL/TL	12.284	Beeldende vakken 10.582 Dans 113 Drama 578 Muziek 1.011
Havo	13.298	Tehatex 4.432 Muziek 1.132 Kunst (algemeen) 7.734 kunst (beeldende vormgeving) 5.115* Kunst (dans) 71* Kunst (drama) 818* Kunst (muziek) 977*
Vwo	8.900	Tehatex 2.423 Muziek 1.192 Kunst (algemeen) 5.285 Kunst (beeldende vormgeving) 3.187* Kunst (dans) 31* Kunst (drama) 670* Kunst (muziek) 781*

*De grijs gemarkeerde cijfers zijn afkomstig van DUO. Deze cijfers geven de verdeling van leerlingen havo en vwo weer die kunst algemeen kiezen en een van de kunstvakken beeldende vorming, dans, drama of muziek. DUO geeft de leerlingen op scholen met minder dan vijf deelnemers per kunstvak niet weer in exacte aantallen. Hierdoor kunnen de genoemde aantallen enigszins afwijken van de realiteit.

Ruimte voor schooleigen inkleuring

Elke school heeft de ruimte om op basis van het wettelijk kader een eigen onderwijsprogramma te ontwikkelen. Hoe scholen de route naar het examen afleggen varieert sterk. Een cultuurprofielschool kan bijvoorbeeld kunst en cultuur in het hele onderwijs inbedden en er zijn scholen die een extra kunststroom aanbieden voor leerlingen uit alle onderwijssoorten. Ook kunnen scholen kiezen om theaterproducties en filmavonden te organiseren of uit gaan van een doorlopende leerlijn kunstonderwijs door CKV-junior aan te bieden. Andere verschillen in onderwijsprogramma's ontstaan doordat een school (extra) inzet op vakoverstijgend werken, kiest voor een bepaalde lesmethode of samenwerkt met culturele instellingen. Dit laatste mede afhankelijk van lokale mogelijkheden en landelijke regelingen zoals de Cultuurkaart en CJP-app.

In de bovenbouw richten scholen zich bovenal op de examenprogramma's, waarbij leraren kunst eigen lesmateriaal ontwikkelen, een methode gebruiken ofwel gaan voor blended learning; een combinatie van beide. Leraren gebruiken bijvoorbeeld deze kunsteducatiemethoden: Art Based Learning (Lutters, 2019), Visual Thinking Strategies (Yenawine, 2020), Authentieke Kunsteducatie/Remixing the Art Curriculum (Heijnen, 2015), of Wicked Arts Assignments (Heijnen & Bremmer, 2020). Deze benaderingen richten zich meer op leerbehoeften, interesses en subculturen van leerlingen en halen inspiratie uit de hedendaagse kunstpraktijk. Sommige scholen gebruiken ook programma's van het International Baccalaureate, zoals voor muziek. Al deze variaties dragen bij aan de diversiteit in het onderwijsaanbod.

2.3 Gerealiseerd curriculum

Monitoronderzoek CKV havo en vwo

Er is weinig onderzoek gedaan naar de resultaten en ervaringen van leerlingen in het onderwijs van de keuze-examenvakken kunst. Bij aanpassing of wijziging van een examenprogramma wordt dit soms wel uitgevoerd, zoals bij de vernieuwing van CKV.

Op basis van het Advies Vernieuwingscommissie CKV (SLO, 2014) is in het schooljaar 2017-2018 het herziene schoolexamenprogramma CKV voor alle leerlingen in klas 4 van havo en vwo ingevoerd. Vervolgens heeft SLO op verzoek van het ministerie van OCW de ervaringen van leraren en leerlingen

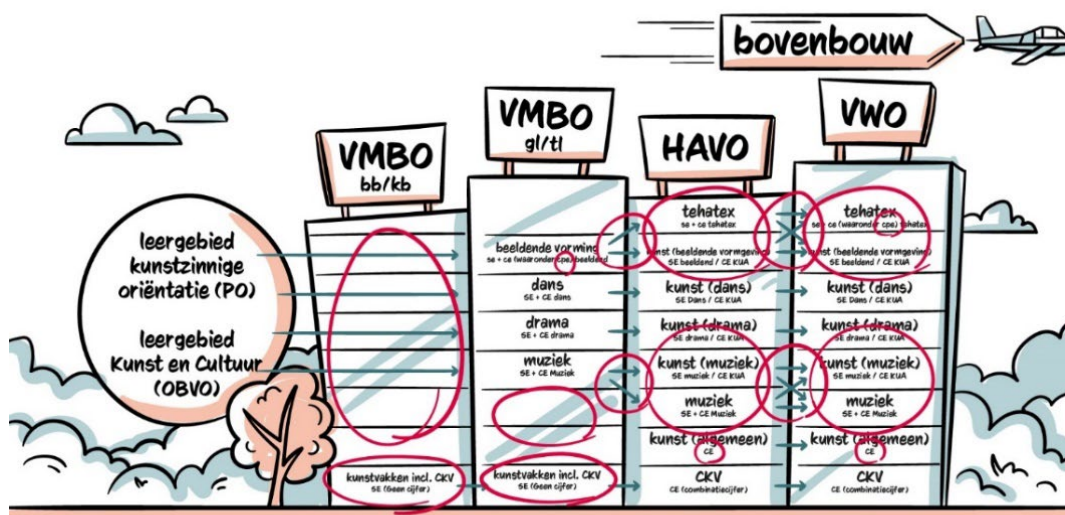
met dit nieuwe programma onderzocht (2018 en 2019). Criteria voor deze monitoring omvatten onder andere de inhoudelijke vernieuwing, de onderwijsbaarheid, de toetsbaarheid en de haalbaarheid. In de respons werden als sterke punten onder andere genoemd: leerlingen zelf CKV-onderzoeken laten uitvoeren, de actievere kunstbeleving en -ervaring van leerlingen, de afsluiting van CKV met een cijfer, keuzevrijheid voor leraren en ruimte voor inbreng van leerlingen (SLO, 2019, p. 33). De conclusies uit de tweede monitoring in 2019 waren dat de invoering van het nieuwe examenprogramma CKV havo/vwo en de bijbehorende digitale handreiking CKV hebben bijgedragen aan de verbreding en verdieping van het vak en hebben geleid tot actievere en meer gemotiveerde leerlingen (SLO, 2020).

3. Probleemanalyse

3.1 Divers aanbod en onduidelijke structuur

Het grote aanbod van keuze-examenvakken kunst in de bovenbouw heeft al vaak centraal gestaan in menig onderzoek. Zo is er het werk van de Verkenningcommissie Kunstvakken (SLO, 2012) en de Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK, 2023). Het WSK-advies geldt als een van de uitgangspunten voor deze huidige actualisatie.

Uit het WSK-advies komt naar voren dat zowel de horizontale als de verticale consistentie tussen vakken ontbreekt. Er is beperkte samenhang tussen vakken en schoolsoorten en er worden verschillende benamingen gebruikt voor hetzelfde kunstvak. Er zijn verschillen in vorm, inhoud en opbouw van de vakken. Dit belemmert de doorstroom en doorbreekt de mogelijkheden voor een doorlopende leerlijn. De beschreven en zichtbare variatie is niet makkelijk uit te leggen, ondoorgrondelijk voor leerlingen en ouders en moeilijk te duiden door leraren en scholen. Dit is zichtbaar in figuur 1, uit Adviesrapport Werkgroep Vakkenstructuur Kunstvakken (WSK, 2023).

Figuur 1. Huidige situatie aanbod kunstvakken in de bovenbouw vmbo, havo en vwo (WSK, 2023).

3.2 Verschillende manieren van examinering

Op dit moment zijn er drie varianten van examinering van de kunstvakken: een schoolexamen, een centraal examen en bij vmbo beeldend en vwo tehatex een centraal praktisch examen. Hoe examens worden afgenomen verschilt per schoolsoort en per kunstvak.

Met het oog op de beoogde nieuwe vakkenstructuur en kwaliteitsborging verdient het aanbeveling om gebruik te maken van bestaande analyses, zoals het rapport WSK, en verder onderzoek te doen naar actuele ontwikkelingen op het gebied van verschillende vormen van toetsing. Dit kan helpen om mogelijkheden voor gelijke toetsing voor alle kunstvakken te verkennen. Passend voor ieder kunstvak, op elk niveau en rekening houdend met het deel praktijk (vakpraktijk) en het deel theorie (de drie componenten van het nieuwe kunstvak). Tijdens de veldraadpleging (2024) van SLO is deze kwestie ook genoemd. Een eenduidige structuur van het kunstvak moet leiden tot een consistente manier van examineren.

Momenteel wordt alleen bij vmbo gewerkt met een thematische opzet, kennen enkele kunstvakken een centraal praktisch examen (cpe) en zijn er wisselende examenonderwerpen. Al deze verschillen binnen vmbo, havo en vwo bemoeilijken het uitwerken van een doorlopende leerlijn met consistente eindtermen, eenduidige examens en de doorstroom van leerlingen naar een kunstvak in een andere onderwijssoort. Wellicht kan het invoegen van keuzeonderdelen deze kwesties oplossen.

3.3 Kansen voor revitalisering

De examenprogramma's voor de kunstvakken zijn inhoudelijk verouderd, te overladen, of niet meer toereikend. De beoogde nieuwe structuur van het keuze-examenvak kunst (WSK, 2023) maakt een einde aan bijvoorbeeld de verschillende benamingen en inhouden van het keuze-examenvak muziek bij havo en vwo. Het biedt kansen om de inhoud van beide varianten met de nieuwe structuur te herijken tot één toekomstbestendig vak muziek.

Veel leraren vinden het huidige curriculum voor keuze-examenvakken niet aansluiten op hedendaagse, meer interdisciplinaire kunstpraktijken. Ook staat het huidige curriculum voornamelijk in de traditie van de gevestigde kunst uit Europa en de Verenigde Staten. Het recent ontwikkelde traject Kunst in Mondiaal Perspectief (VONKC, 2022) is een eerste stap om dit te keren en wordt op dit moment beproefd bij een eerste groep van leraren. De nieuwe structuur biedt ruimte aan meerdere perspectieven, eindtermen voor wereldkunst en mondiale perspectieven.

Daarnaast geeft de actualisatie kansen om een curriculum te ontwikkelen vanuit een 'all inclusive diversity approach', waar gelijkwaardigheid en wederkerigheid centraal staan (Stevens et al., 2008). Dit biedt ruimte voor meerstemmigheid; de bijdragen van verschillende collectieven en individuen aan kunst, cultuur en het samenleven. Door dit vollediger wereldbeeld krijgen leerlingen meer identificatiemogelijkheden en verbinding met elkaar. Deze benadering helpt niet alleen bij het terugdringen van kansenongelijkheid, maar maakt de kunstvakken ook aantrekkelijk voor meer leerlingen..

3.4 Kansen voor samenhang

De kunstvakken in de bovenbouw bieden een mogelijkheid om een sterke samenhang tussen de verschillende kunstvakken en tussen andere leergebieden te creëren. Dit potentieel wordt binnen het huidige curriculum nog te weinig benut. De beoogde structuur van het kunstvak (WSK, 2023) nodigt uit tot meer samenhang tussen de kunstvakken, doordat binnen het deel theorie ook ruimte is opgenomen voor 'Kunstanalyse van alle kunstdisciplines' en Kunsten in context wat een meer interdisciplinair karakter heeft.

Immers, alle kunst omvat aspecten van tijd, functie en plaats, waardoor het natuurlijk verweven raakt met diverse onderwerpen, bijvoorbeeld met die van maatschappelijke of wetenschappelijke aard. De kunstvakken kunnen leerlingen ruimte geven voor artistiek onderzoek met betrekking tot vraagstukken over burgerschap, kansengelijkheid, meerstemmigheid en diversiteit.

3.5 Aandacht voor loopbaanoriëntatie

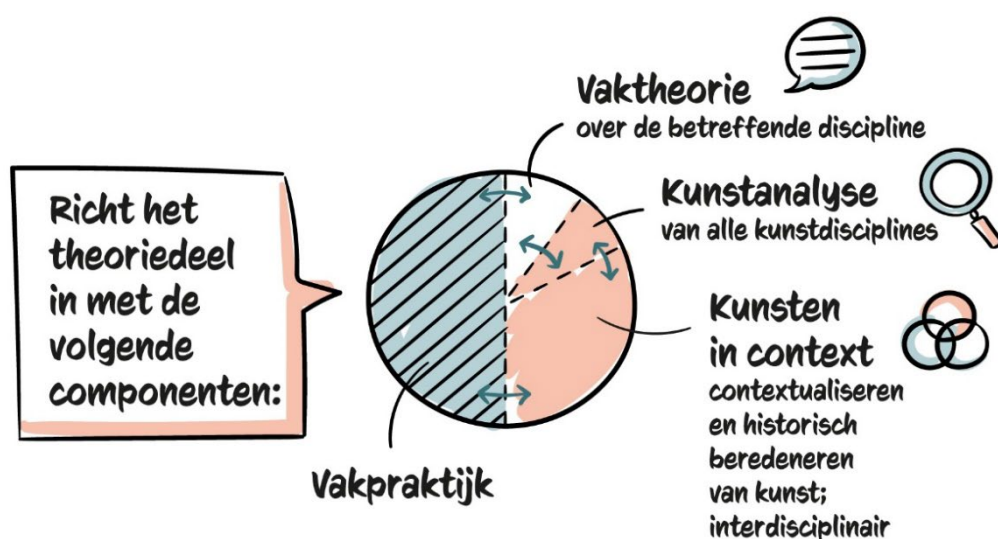
Alhoewel domein C Loopbaanoriëntatie (havo/vwo) en de exameneenheden oriëntatie op leren en werken (vmbo) in de examenprogramma's zijn opgenomen, krijgt het in de onderwijsprogramma's van de kunstvakken weinig aandacht. Kunst en cultuur zijn een integraal onderdeel van de maatschappelijke en economische ontwikkeling van Nederland. Het kunstonderwijs kan verschillende carrièrepaden openen en stimuleert ondernemerschap en innovatie, terwijl het tegelijkertijd creatieve vaardigheden en persoonlijke groei bevordert. Loopbaanoriëntatie binnen de kunstvakken speelt ook een rol in het vergroten van kansengelijkheid, door leerlingen te helpen hun interesses en talenten te ontdekken en hen kennis te laten maken met de diverse carrièremogelijkheden binnen en buiten de kunst- en cultuursector (Expertisepunt LOB, 2024).

4. Ontwikkelingen in de maatschappij en in de kunstvakken

Verskillende ontwikkelingen op het gebied van onderwijs en maatschappij zijn van invloed op het curriculum van de kunstvakken. De belangrijkste zijn digitalisering, interdisciplinariteit, globalisering, meerstemmigheid, diversiteit en kansengelijkheid. Verderop worden deze punten toegelicht.

4.1 Advies structuur kunstvakken

Om een oplossing te bieden voor de in hoofdstuk drie beschreven knelpunten omtrent de structuur van het cluster Kunstvakken is er op verzoek van het ministerie van OCW de Werkgroep vakkenstructuur kunstvakken (WSK) ingesteld. Deze werkgroep heeft een concrete, toekomstbestendige eenduidige structuur voor zowel de inhoud van elk keuze-examenvak kunst als voor het aanbod van de verschillende examenvakken kunst uitgewerkt, zie figuur 2. Daarbij zijn uitgangspunten en aanbevelingen geformuleerd. Het adviesrapport WSK geldt als uitgangspunt voor de nieuw te ontwikkelen examenprogramma's vmbo, havo en vwo.

Figuur 2. Structuur van het toekomstig keuze-examenvak (WSK, 2023).

4.2 Film als nieuw keuze examenvak

Leerlingen gebruiken steeds meer bewegend beeld in hun uitingen, zowel als maker als kijker, via apps zoals TikTok en Snapchat. Dit helpt hen bij hun identiteitsontwikkeling en zoektocht naar bevestiging binnen hun vriendengroep (YoungWorks, 2019). Ze gebruiken films ook om de wereld beter te begrijpen, zoals door instructievideo's en documentaires. Film is als hybride kunstvorm een integraal onderdeel van de hedendaagse kunstwereld. Het beïnvloedt andere kunstvormen door visuele stijl en narratieve technieken en documenteert en archiveert cultuur en geschiedenis.

Het wordt voor leerlingen steeds urgenter om een kritische blik en vaardigheden te ontwikkelen om in deze visuele wereld bijvoorbeeld deepfake en propaganda te kunnen doorzien. Deze ontwikkelingen zijn al terug te zien in het binnen- en buitenschoolse kunstonderwijs. (Copini et al., 2022) Zo is er een doorlopende leerlijn film in primair en voortgezet onderwijs ontwikkeld (Werkgroep Leerlijn 2020, 2020). Vanuit hier is een actief netwerk van leraren film ontstaan binnen het Netwerk Filmeducatie, ook zijn er filmeducatiehubs door het hele land waar leraren informatie over film en filmeducatie kunnen krijgen. Sinds leerjaar 2022-2023 is de post hbo-leergang filmeducatie 'On the movie' gestart, een samenwerkingsverband met ook de Breitner Academie en de Nederlandse Filmacademie. Het Advies WSK behelst het toevoegen van film als een nieuw keuze-examenvak kunst voor de bovenbouw van vmbo (gl/tl), havo en vwo (WSK, 2023). Dit 'nieuwe' vak film kan leerlingen de benodigde vakkennis, context en vaardigheden bieden waarmee ze het instrumentarium ontwikkelen om een scherpe analyse te kunnen maken van bewegend beeld.

4.3 Opgroeien in een gedigitaliseerde wereld

Bijna alle jongeren uit Gen Z of Generatie Alpha zijn dagelijks actief op internet en sociale media, zowel in de rol van beschouwer als maker. Ze hebben een sterke *do it yourself*-mentaliteit en delen kennis en vaardigheden via online tutorials (van den Berg, 2020). Veel leerlingen zijn vanuit eigen interesse thuis bezig met Urban Art, zoals straatkunst en straatcultuur, hip-hop, rap, manga, zelfgeproduceerde muziek, fotografie, video's, stand-up en spoken word. Leerlingen combineren kunstvormen en werken vaak interdisciplinair. In vrijwel alles wat leerlingen nu en in de toekomst ondernemen spelen technologie en digitalisering een cruciale rol. Zowel binnen het kunst- en cultuuronderwijs, de beroepswereld en artistieke vrijetijdsbesteding.

Makers en ontwerpers maken steeds vaker gebruik van digitale technologieën bij het realiseren van concepten, producten, creaties en voorstellingen (DEN, 2022). Denk aan Dall-E, AI-beeldgenerator of Midjourney. Er ontstaan combinaties en inspirerende mengvormen tussen disciplines, oude ambachten

en digitale technologieën binnen de kunstwereld. In dit dynamische landschap liggen mogelijkheden en kansen om oude en nieuwe vormen van kunst met elkaar te verbinden en te werken vanuit de verwondering en nieuwsgierigheid van de leerling.

De constante stroom van video's, foto's, animaties, games, infographics en gegenereerde beelden doet een groter beroep op de beeldvaardigheid. Meer dan ooit moeten leerlingen in staat zijn beelden te herkennen, interpreteren en begrijpen en er actief, kritisch en bewust mee om gaan. Ze leren nieuwe media en digitale technologie te gebruiken als creatieve tools. Leerlingen kunnen hiermee niet alleen de wereld beter begrijpen en beelden op waarde schatten, maar er ook betekenis aan geven via een eigen creatief proces.

4.4 Superdiversiteit in een globaliserende samenleving

"Als je niet hebt geleerd om je te bewegen in die diverse samenleving, heb je een probleem. Want dan wordt je wereld steeds kleiner." – Maurice Crul, hoogleraar Onderwijs en Diversiteit.

Leerlingen leren, werken en leven in omgevingen waarin de mensen om hen heen op veel manieren verschillen van henzelf (Geldof, 2019). Nederland vormt een dynamische samenstelling van allerlei verschillende culturen en mensen met verscheidende migratieachtergronden (WRR, 2023). Deze mix van etnische en culturele diversiteit zal de komende jaren alleen maar toenemen. De 21e eeuw is te definiëren als een tijd van superdiversiteit (Geldof, 2019). Superdiversiteit gaat niet alleen om de toename van de diversiteit maar ook en vooral om een groeiende diversiteit in de diversiteit. Etniciteit is slechts een van de elementen om naar de diversiteit te bekijken.

Leerlingen komen vaker en sneller in aanraking met mensen van verschillende achtergronden, geloven en leefstijlen. Hierdoor leren ze voor hen nieuwe culturen kennen of komen er kort (online) mee in aanraking. De cultuur van de leerling raakt steeds meer verbonden met culturen van over de hele wereld. Dit is niets nieuws, cultuurcontacten zijn immers van alle tijden. Geen enkele cultuur ontwikkelt zich los van andere. Invloeden tussen culturen zijn direct zichtbaar in kunst, politiek en maatschappij (Zijlmans, 2021). De toenemende snelheid in culturele ontmoetingen brengt nieuwe vraagstukken met zich mee, zoals culturele toe-eigening en authenticiteit. Beeldgeletterdheid, het uitstellen van oordeel en het koesteren van verwondering zijn belangrijk om culturele ontmoetingen te begrijpen.

Het vermogen om met diversiteit om te gaan wordt voor iedereen een essentiële vaardigheid (Crul & Lelie, 2023). Voor leerlingen gaat dit om vanuit

gelijkwaardigheid leren communiceren, begrijpen en respecteren van medeleerlingen, om cultuurbewust te zijn. Cultuurbewuste leerlingen ontwikkelen kennis van en inzicht in een rijk scala aan kunstwerken en kunstvormen uit verschillende culturen en verdiepen zich in de context, geschiedenis en betekenis van het werk. Ze worden zich bewust van de diversiteit in de samenleving, verruimen hun blik en leren open en beargumenteerd te reflecteren op eigen werk en dat van anderen. Kunst- en cultuuronderwijs stimuleert dit doordat leerlingen verschillende perspectieven leren innemen wanneer ze kunst maken of meemaken. Daarnaast bieden de kunstvakken ruimte waar leerlingen kunnen reflecteren op maatschappelijke thema's en hun eigen positie daarin. Wanneer leerlingen eigenaarschap ervaren over hun leerproces en hun verschillende achtergronden en ervaringen worden gewaardeerd, kan kunstonderwijs een krachtige impact hebben op hun persoonlijke en sociale ontwikkeling (van Meerkerk, 2023).

4.5 Rol van kunstonderwijs in kansengelijkheid en welbevinden

“Leerlingen navigeren tussen drie culturen – thuis, op straat en op school – elk met een eigen dynamiek en sociale hiërarchieën. Het onderwijs moet deze onderscheiden en begrijpen, waarbij het hanteren van verschillende codes en boodschappen wordt aangemoedigd.” – Ilias El Hadioui, socioloog.

Onderzoek wijst uit dat kansengelijkheid in het onderwijs direct samenhangt met het welzijn van leerlingen. Een multiculturele benadering verbetert de schoolcultuur en leerprestaties, waarbij welzijn en prestaties nauw verbonden zijn (Celeste et al., 2019). Verbindingen tussen school-, thuis- en straatcultuur dragen bij aan een omgeving waarin leerlingen zichzelf kunnen zijn (LKCA, 2020).

Kunstonderwijs draagt bij aan zelfexpressie, waardoor leerlingen beter emoties kunnen verwerken en een sterker zelfbegrip ontwikkelen. Het bevordert zelfvertrouwen en trots op eigen werk, wat het zelfbeeld van leerlingen positief beïnvloedt. Daarnaast stimuleert het samenwerking en communicatie, wat de sociale vaardigheden versterkt (NFER, 2000). Kunstonderwijs helpt leerlingen zich veilig, gewaardeerd en verbonden te voelen met hun schoolgemeenschap, wat hun tevredenheid en geluk verhoogt (European Education Area, 2023). Het is bekend dat kunstonderwijs mentale en fysieke veerkracht bij leerlingen bevordert (Onderwijsbank, 2021). Het biedt kansen om hierin het nieuwe curriculum doelgericht aandacht aan te besteden, om actief bij te dragen aan het verminderen van kansengelijkheid.

5. Curriculaire uitdagingen

Op grond van de eerder beschreven actuele ontwikkelingen formuleren we onderstaande curriculaire uitdagingen voor de Vakvernieuwingscommissie Kunst en Cultuur.

5.1 Doorlopende leerlijn en structuur kunstvakken

In 2024 worden de conceptkerndoelen voor het leergebied kunst en cultuur opgeleverd. De ontwikkeling van het artistiek-creatief vermogen staat hier centraal. Leerlingen ontwikkelen creativiteit, passen creatieve maak- en denkstrategieën toe en leren betekenissen toe te kennen aan artistieke uitingen.

De beoogde examenprogramma's kunnen voortbouwen en anticiperen op deze conceptkerndoelen. Dit heeft impact op het verplichte kunstvak CKV en op de verdere uitwerking van de keuze-examenvakken (zie ook WSK, 2023). Er ontstaan onder meer kansen voor het creëren van een sterke doorlopende leerlijn tussen onder- en bovenbouw, voor het versterken van de samenhang tussen de kunstvakken onderling en het vergroten en verdiepen van de mogelijkheden voor interdisciplinair werken. Er zijn meer en sterkere mogelijkheden voor vakoverstijgend werken, binnen en buiten het cluster.

Het WSK-advies geeft een solide vertrekpunt met betrekking tot de beoogde structuur van het keuze-examenvak kunst en de structuur van het totale aanbod van deze vakken. Immers, de samenhang tussen de kunstvakken wordt versterkt wanneer alle programma's dezelfde structuur hanteren en voortbouwen op de structuur van de geactualiseerde conceptkerndoelen. De uitdaging is om vanuit deze structuur de verschillende kunstvakken te herijken en toekomstbestendig te actualiseren, relevante kennis en vaardigheden toe te voegen en overlappendheid te voorkomen.

5.2 Monitoring en beoordeling

De beoogde nieuwe structuur van de keuze-examenvakken kunst nodigt uit om te komen tot een structuur voor eenzelfde examensystematiek. Passend voor ieder kunstvak, rekening houdend met het deel praktijk en het deel theorie (zie de drie componenten van het nieuwe kunstvak) en afgestemd op de betreffende onderwijssoorten of leerwegen. De WSK (2023) heeft aanbevelingen geformuleerd voor toetsing.

Wat betreft CKV, als verplicht vak binnen vmbo, havo en vwo beveelt de WSK aan om dit vak binnen vmbo met een SE-cijfer af te sluiten (WSK, 2023). Met

het oog op kwaliteitsborging stelt het ook voor de verschillende wijzen van toetsing van de praktijk op SE en CE-niveau onderzoeken, waaronder het CPE. Dit centraal praktisch examen is nu alleen onderdeel van het CE bij vmbo beeldende vormgeving en tehatex vwo. Wat betekent dit voor de andere kunstdisciplines? En welke andere vormen van monitoring en beoordeling zijn mogelijk?

5.3 Film: een nieuw keuze-examenvak kunst

De werkgroep vakkenstructuur kunstvakken (WSK) adviseert film als keuze-examenvak voor de bovenbouw van vmbo, havo en vwo toe te voegen. Een uitdaging voor de Vakvernieuwingscommissie ligt in het ontwikkelen van het kunstvak film conform de beoogde nieuwe structuur en aansluitend op de interesse en belevingswereld van de leerling.

Film kan een nieuwe groep leerlingen aanspreken. Tegelijkertijd roept de invoering van film verschillende vragen op. Hoe verhoudt de al bestaande doorlopende leerlijn film (Werkgroep Leerlijn 2020, 2020) zich tot het nieuwe keuze-examenvak film? Welke samenhang of wijze van vakoverstijgend werken is er mogelijk tussen film en de andere kunstvakken en tussen film en andere vakken zoals maatschappijleer, geschiedenis en burgerschap? Welke vormen van beoordeling en examinering passen bij deze discipline?

5.4 Verhouding van het vak CKV tot de nieuwe (beoogde) structuur

Alhoewel CKV voor havo en vwo enkele jaren geleden is vernieuwd komen deze vakken wellicht in ander perspectief te staan wanneer er vijf keuze-examenvakken kunst komen (WSK, 2023). Hoe verhoudt CKV als verplicht vak zich hiertoe? Bij vmbo staat dit vak bekend als 'kunstvakken inclusief ckv' en is het anders uitgelijnd dan bij havo en vwo. Hoe kunnen de examenprogramma's meer in lijn met elkaar worden gebracht?

5.5 Nieuwe inhouden en herijking van het vak

Bij de actualisatie van de keuze-examenvakken kunst is het uitgangspunt de nieuwe structuur in aanbod en inhoud, zoals geformuleerd door het WSK (2023). De nieuwe structuur van het vak kan de Vakvernieuwingscommissie uitnodigen tot vele nieuwe inhouden. Het is daarbij de uitdaging om overlappendheid van het curriculum te voorkomen en flexibiliteit of ruimte binnen het curriculum te behouden. Deze ruimte kan benut worden om in te haken op de dagelijkse actualiteit en aan te sluiten op toekomstige ontwikkelingen.

Actualisatie moet het aantrekkelijk maken voor alle leerlingen om een kunstvak te kiezen. Dat vraagt ook om een actuelere, bredere inhoud van het vak, die

leerlingen meer identificatiemogelijkheden en ruimte biedt en hen actief bij het kunstonderwijs in de bovenbouw betreft. De ontwikkelingen die wij hieronder noemen zijn daarbij van belang.

5.5.a Integratie van digitale technologieën

In een maatschappij waarin beeld alom vertegenwoordigd is en technologische ontwikkelingen elkaar snel opvolgen, moeten leerlingen meer dan ooit in staat zijn beelden te kunnen herkennen, interpreteren en begrijpen. Het ontwerpen van toekomstbestendige examenprogramma's die recht doen aan deze realiteit van leerlingen, is een curriculaire uitdaging. Hoe kan het curriculum leerlingen stimuleren om kritisch te reflecteren op de rol van technologie en digitalisering in kunst en cultuur? Hoe kan ruimte gemaakt worden voor het verkennen van nieuwe, vakoverstijgende kunstvormen en -stromingen die voortkomen uit de interactie tussen bestaande technieken, ambachtelijke vaardigheden en digitale technologieën?

5.5.b Recht doen aan diversiteit

Het kunst- en cultuuronderwijs speelt een rol in het ontwikkelen van cultuurbewuste leerlingen. Door het leren kennen van de vele vormen van kunst en de verschillende makers hiervan over de hele wereld krijgen leerlingen inzicht in verschillende culturen en perspectieven. Dit bevordert empathie en begrip voor anderen, wat ook bijdraagt aan een inclusieve en respectvolle schoolomgeving. Het helpt hen te leren begrijpen, respecteren en communiceren met mensen die anders zijn dan henzelf. Hoe kan de Vakvernieuwingscommissie een curriculum ontwikkelen dat een weerspiegeling is van een wereld waarin culturele diversiteit en diversiteit de norm is?

5.5.c Actualiteit en mondiale perspectieven

Door globalisering in een snel digitaliserende wereld vinden er steeds sneller en vaker wereldwijde culturele ontmoetingen plaats tussen kunstenaars en tussen leerlingen en wereldwijde kunst. Dit vraagt om het integreren van actuele voorbeelden van culturele uitwisseling en artistieke expressie van over de hele wereld in de nieuwe examenprogramma's. De huidige, eenzijdige, focus binnen het curriculum op gevestigde kunst uit Europa en de Verenigde Staten is niet toereikend. Hoe kan het nieuwe curriculum leerlingen kritisch leren denken over culturele ontmoetingen en vraagstukken zoals culturele toe-eigening, authenticiteit en ethische kwesties?

5.5.d Loopbaanoriëntatie

Kunst en cultuur in Nederland omvatten diverse sectoren en dragen aanzienlijk bij aan zowel de maatschappelijke als economische ontwikkeling van het land, met name in de creatieve industrie. Een bloeiende culturele sector kan talent

aantrekken en stimuleert een innovatief en creatief klimaat. Het kunstvak biedt leerlingen de mogelijkheid om creatieve vaardigheden te ontwikkelen, zich te verwonderen, open te staan voor de ander en stimuleren ondernemerschap en innovatie. Daarnaast opent het kunstvak in de bovenbouw deuren naar carrièrepaden binnen de creatieve industrie, het cultureel erfgoed, de media, toerisme, onderwijs en andere sectoren. In het huidige curriculum zijn deze facetten onderbelicht. Het is de uitdaging LOB zodanig te integreren dat leerlingen een beeld krijgen van talenten en mogelijkheden in de onderwijspraktijk. Zo kunnen ze onderzoeken welke carrièrepaden ze met kunst en cultuur in kunnen slaan.

5.6 Kansengelijkheid en welbevinden

Curriculumvernieuwing in de kunstvakken biedt mogelijkheden om bewust en specifiek aandacht te besteden aan gelijke kansen en het welzijn van leerlingen. Hoewel het welzijn van leerlingen een positief effect heeft op kansengelijkheid ligt er een uitdaging voor de Vakvernieuwingscommissie om ook in de bovenbouw de kwaliteiten van kunstonderwijs bewust en specifiek in te zetten om kansengelijkheid te bevorderen (Celeste et al., 2019). Welke inhoud, eindtermen en flexibiliteit zijn er nodig om meer ruimte te creëren voor leerlingen om zich gezien en gewaardeerd te voelen in de klas?

6. Referenties

- Berg, van den R. (2020). *Generatie Zelf. Product van de tijdsgeest, vormgever van de toekomst*. YoungWorks.
- Celeste, L., Baysu, G., Phalet, K., Meeussen, L., & Kende, J. (2019). Can school diversity policies reduce belonging and achievement gaps between minority and majority youth? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 45(11), 1603-1618. <https://doi.org/10.1177/0146167219838577>
- Cito-applicatie (2024). *Resultaten per examen 2023*. <https://cito.nl/centrale-toetsen-en-examens/centrale-examens-vo/voor-docenten/tools/examenverslagen/examenverslag-2023/>
- Copini, E., Hens, E., Kremer, R., van Klaveren, L.M. (2022). *Verankering in beeld, filmeducatie op weg naar een volwaardige plek in het onderwijs*. CFCO.
- Crul, M., & Lelie, F. (2023). *De nieuwe Minderheid. Over mensen zonder migratieachtergrond in de superdiverse stad*. VU University Press.
- Curriculum.nu. (2019). *Leergebied Kunst & Cultuur: voorstel voor de basis van de herziening van de kerndoelen en eindtermen van de leraren en schoolleiders uit het ontwikkelteam Kunst & Cultuur*. <https://curriculum.nu/>
- CvTE/Examenblad (2024). *Examenprogramma's kunstvakken vmbo, havo en vwo*. <https://www.examenblad.nl/>
- CVTE/Examenblad (2018). *Examenprogramma kunstvakken inclusief ckv vmbo vanaf schooljaar 2018-2019*. <https://www.examenblad.nl/>
- CVTE/Examenblad (2024). *Informatiebrochure Kunstvakken*. [Informatiebrochure Kunstvakken](#)
- DEN (2022). *Digitaal bewustzijn maakt cultuursector futureproof*. <https://www.den.nl/kennis-en-inspiratie/digitaal-bewustzijn-maakt-cultuursector-futureproof>
- DUO (2024). *Examenkandidaten en examencijfers per vak vmbo, havo en vwo*. https://duo.nl/open_onderwijsdata/voortgezet-onderwijs/examens/examens-vmbo-havo-vwo.jsp
- European Education Area. (2023). *Wellbeing at school*. <https://education.ec.europa.eu/education-levels/school-education/wellbeing-at-school>
- Expertisepunt LOB (2024). *LOB en Gelijke kansen*. <https://www.expertisepuntlob.nl/themas/lob-en-gelijke-kansen-1>
- Geldof, D. (2019). *Superdiversiteit, hoe migratie onze samenleving verandert*. Acco.

- Harland, J., Kinder, K., Haynes, J., & Schagen, I. (1998). *The effects and effectiveness of arts education in schools: Interim report 1*. National Foundation for Educational Research (NFER).
- Harland, J., Kinder, K., Lord, P., Stott, A., Schagen, I., Haynes, J., & Paola, R. (2000). *Arts education in secondary schools: Effects and effectiveness*. National Foundation for Educational Research (NFER).
- Heijnen, E. (2015). *Remixing the art curriculum: How contemporary visual practices inspire authentic art education* (proefschrift). Radboud Universiteit Nijmegen.
- Heijnen, E., & Bremmer, M. (2020). *Wicked arts assignments*. Valiz.
- Kastelein, S., van der Laan, A. & Verbruggen, I. (2021) *Trendanalyse (v)so*. SLO <https://www.slo.nl/thema/meer/inclusiever-onderwijs/>
- LKCA. (2020). *Gelijke kansen door onderwijs en cultuurparticipatie-educatie. Kennissynthese*. <https://www.lkca.nl/publicatie/gelijke-kansen-door-onderwijs-en-cultuurparticipatie-educatie/>
- Lutters, J. (2019). Tien jaar Art Based Learning: een terugblik. *Cultuur+Educatie*, 18(52), 30-40. <https://www.lkca.nl/publicatie/cultuur-plus-educatie-52/>
- Meerkerk, E. van. (2023). Kunst, onderwijs en theorie. *Cultuur+Educatie*, 22(64), 6-19. <https://www.lkca.nl/publicatie/cultuureducatie-64/>
- NFER (2000). *The effects and effectiveness of arts education in schools: Interim report 1*. National Foundation for Educational Research.
- Onderwijskennis van het NRO (2021). *Welbevinden en sociaal-emotionele ontwikkeling*. <https://www.onderwijskennis.nl/kennisbank/welbevinden-en-sociaal-emotionele-ontwikkeling>
- SLO (2012). *De kunst van het nieuwe: vier disciplines, één doel*. <https://www.slo.nl/publish/pages/2915/de-kunst-van-het-nieuwe-advies-verkeningscommissie-kunstvakken.pdf>
- SLO (2014). *Advies en examenprogramma CKV havo/vwo*. <https://www.slo.nl/@4434/advies/>
- SLO (2019). *Monitoring invoering vernieuwd examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming h/v 2019*. [Monitoring invoering vernieuwd examenprogramma culturele en kunstzinnige vorming h/v 2019 - SLO](https://www.slo.nl/publish/pages/2915/monitoring-invoering-vernieuwd-examenprogramma-culturele-en-kunstzinnige-vorming-h-v-2019-slo.pdf)
- SLO (2020). *Monitoring-invoering-vernieuwd-examenprogramma-ckv-eindmeting*. <https://www.slo.nl/zoeken/@16330/monitoring-invoering-vernieuwd/>
- Stevens, F. G., Plaut, V. C., & Sanchez-Burks, J. (2008). Unlocking the benefits of diversity. All-Inclusive Multiculturalism and Positive Organizational Change. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 44(1), 116-133. <https://doi.org/10.1177/0021886308314460>

- Van Lanschot Hubrecht, V., Marsman, P., & Tuinen, S. van (2017). Kunst en cultuur: Addendum op de vakspecifieke trendanalyse 2015. Enschede, SLO.
- Van Lanschot Hubrecht, V., & Warmer, M. (2023). *Startnotitie Kunst en Cultuur*. <https://www.actualisatiekerndoelen.nl/kunstcultuur/updates/startnotitie-van-het-leergebied-kunst-en-cultuur-2>
- VONKC (2023). *Kunst in mondiaal perspectief*. <https://vonkc.nl/shop/kunst-in-mondiaal-perspectief-2023>
- Werkgroep Leerlijn 2020. (2020). *Doorlopende leerlijn film*. Filmeducatie.nl.
- WRR, Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid. (2023). *Samenleven in verscheidenheid*. <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2021/03/24/samenleven-in-verscheidenheid>
- WSK (2023). *Adviesrapport werkgroep vakkenstructuur kunstvakken (WSK)*. SLO. <https://www.slo.nl/vakkenstructuur-kunstvakken/>
- Yenawine, P. (2020). *Visual Thinking Strategies: Met kunst het leren op school verdiepen*. Uitgeverij SWP.
- YoungWorks. (2019). *Waarom TikTok razend populair is onder jongeren*. <https://www.youngworks.nl/waarom-tiktok-razend-populair-is-onder-jongeren>
- Zijlmans, K. (2021). *Van kunstgeschiedenis naar world art studies: de wereld op zijn kop*. Afscheidsrede. Universiteit Leiden.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

slo

Bezoekadres

Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres

Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40

E info@slo.nl

W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)

 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)